

THEOLOGIA BIBLICA

Enghy Sándor*

Sárospatak

A Lk 24,31 és a 2Tim 4,17 grammatikai megoldásainak háttere és üzenete

Lk 24,31

Az emmausi tanítványok azután ismerik fel a melléjük csatlakozott, majd hozzájuk betért Jézus Krisztust, amikor vacsorához ülnek, Jézus pedig megáldja, megtöri, és kezükbe adja a kenyeret: *megnýilt* [διηνοίχθησαν] *a szemük, és felismerték*¹ (Lk 24,31). A διηνοίχθησαν a διανοίγω ige aoristos indicativus passivuma.² Az aoristos ilyen indicativus passivuma tulajdonképpen azt fejezi ki genusként, hogy valaki az alanyon végzi a cselekvést; tempusa, a praeteritum pedig azt jelöli, hogy a cselekvés az elbeszélés előtt történt, míg az actio instans e múltbeli történés beálló jellegét, kezdeti mozzanatát juttatja kifejezésre, s így a múltban elkezdődött cselekvésről van szó. Ugyanilyen igealak például az ἐπιστεύθησαν (Róm 3,2), amely ezt jelenti: *valakik megbízattak*.³ Ennek megfelelően született az az értelmezés, hogy a zsidók megbízattak Isten beszédével, kijelentésével.⁴ Amikor tehát az emmausi tanítványok *szemei megnyitattak* (αὐτῶν δὲ διηνοίχθησαν οἱ ὀφθαλμοί), velük, a szemükkel történt valami. A szemük volt a cselekvés tárgya. Valaminek a hatására nyíltak meg azok a szemek. A szerkezet tipikusan passzív. Érdekes módon a görög szöveg ehhez a vershez összefüggés-

* Enghy Sándor (Tarján, 1956) jelenlegi munkahelye: Sárospataki Református Teológiai Akadémia. Beosztása: egyetemi tanár, a Bibliai Tudományok Intézetének vezetője. Doktori címet a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben szerzett 2003-ban, amelyet a Debreceni Református Hittudományi Egyetem honosított 2004-ben, és 2010-ben habilitált a budapesti Evangélikus Hittudományi Egyetemen. Kutatási területe: masszóra, a Héber Biblia és a Septuaginta grammatikai összefüggéseinek vizsgálata.

¹ *Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése*. Magyar nyelvre fordította és revidálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2014. (Ezt a fordítást használom a további magyar bibliaidézetek esetében is.)

² *Novum Testamentum Graece*. 28. revidierte Auflage. Begründet von Eberhard und Erwin Nestle. Herausgegeben von Barbara und Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger. Institut für Neutestamentliche Textforschung, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2012, 289. Moulton, H. K.: *The Analytical Greek Lexicon Revised*. Zondervan, Grand Rapids, Mich. 1981, 101.

³ Varga Zsigmond J.: *Bibliai görög olvasó- és gyakorlókönyv*. Átdolgozta és szerkesztette: Györi István – Jaap Doedens közreműködésével. Hernád Kiadó, Sárospatak 2015, 33–36. és 275.

⁴ Ld. Beale, G. K. – Carson, D. A. (eds.): *Commentary on the New Testament use of the Old Testament*. Baker Academic, Grand Rapids, MI – Apollos, Nottingham 2007, 614.

ként ajánlja a 24,16-ot és a 2Kir 6,17-et. A fejezet 16. verse szerint az Emmaus felé tartó tanítványok azért nem ismerik fel Jézust, mert valami megakadályozta látásukat. Az ószövetségi utalásban pedig arról van szó, hogy amikor Arám királya háborút indít Izráel ellen, és Elizeus megmondja, hol tartózkodik az ellenséges had, az arám király el akarja fogni őt. Elizeus szolgálja megijed, de Elizeus így imádkozott: *URam, nyisd meg [פִּקֵּן] a szemét, hadd lásson! [וַיִּרְאֶה]*. És az ÚR megnyitotta [וַיִּפְקֵן] a szolgának a szemét, és az meglátta, [וַיִּרְאֶה] hogy tele van a hegy Elizeus körül tüzes lovakkal és harci kocsiakkal.⁵ A kelet-arám, azaz szír Biblia, a Pesitta nem követi a héber szöveget a szem megnyílásának kifejezésében, ugyanis mindkét esetben a פתח igét használja a פקח helyett.⁶

A LXX mindkét esetben következetes, és a διανοίγω-val fordítja a פקח igét.⁷ Természetesen mindkét kifejezés fordítása aktív az összefüggésből adódóan: διανοίξον (aor. act. imperat.) és διήνοιξεν (aor. act. ind.).⁸ Ez ugyanaz a διανοίγω, mint amit Lukács szövegében találhatunk, csakhogy ott szenvedő forma áll, mert ez következik az összefüggésből a szemek megnyílására vonatkozóan. Hogy miért vezethető vissza a tanítványok szemének megnyílása Elizeus imádságához, az nyilvánvaló, amiképpen az is, hogy a tanítványok nem ismerik fel Jézust, mivel valami megakadályozza látásukat. A szemek megnyílása nem is lehet más, csakis szenvedő. Mert azok nem maguktól nyílnak meg, hanem megnyitvatnak. Itt gondolhatunk a passivum divinum sajátos formájára, amikor maga Isten áll kezdeményezőként a cselekvés mögött, ugyanakkor szerepe van az emberi cselekvésnek is. A szakirodalom tud ilyen esetekről,⁹ meg arról is, hogy ha az ige aktív formája állna a szövegben, akkor Isten lenne a cselekvés alanya.¹⁰

⁵ Vö. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Editio funditus renovata adjuvantibus H. Bardtke et al., cooperantibus H. P. Rüger et J. Ziegler, ediderunt K. Elliger et W. Rudolph; textum Masoreticum curavit H. P. Rüger; Masoram elaboravit G. E. Weil; ed. quinta emendata opera. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1997.

⁶ A T. Mitchell és G. D. Bauscher-féle interlineáris szír–angol Bibliát követve ezt olvashatjuk: Elizeus imádkozott, hogy az ÚR nyissa meg (פתח – open) a szolga szemét, hogy lásson (וַיִּרְאֶה – and he will see), az ÚR pedig megnyitotta (וַיִּפְקֵן – and opened) a szolga szemét, aki meglátta, (וַיִּרְאֶה – and he saw)... Ld. Mitchell, T. (ed.) Bauscher, G. D. (transl.): *The Aramaic English Interlinear Pesbitta Holy Bible*. T. Lulu Publishing, New South Wales 2017, 334. és 335.

⁷ Ld. *Septuaginta*. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes. Volumen 1: Leges et historiae. Volumen 2: Libri poetici et prophetici. Ed. A. Rahlfs. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart 1971, I., 706.

⁸ Ld. Hanhart, R. (ed.): *LXX Rahlfs Tagged Greek Septuagint (LXX 1) Kraft/Taylor/ Wheeler Septuagint Morphology Database v. 4.7a* Copyright © 2012, Bernard A. Taylor and Dale M. Wheeler. All rights reserved. *Septuaginta*, edited by Alfred Rahlfs Editio altera by Robert Hanhart ©2006 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. See the file “LXX-Read me first” for more details. Version 5.4 Verse 9537 of 28971.

⁹ Ld. Pascut, B.: The So-called Passivum Divinum in Mark’s Gospel. In: *Novum Testamentum*, 54. (2012/4), (313–333) 331.

¹⁰ Ld. Macholz, Ch.: Das „Passivum divinum“, seine Anfänge im Alten Testament und der „Hofstil“. In: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 81. (1990/3–4), (247–253) 247.

Ha Lukács szövegének ószövetségi gyökerére gondolunk, éppen ilyesmiről van szó. A 2Kir 6,17-ben a megnyitás egyik fogalma sem passzív: Elizeus imádkozott: *URam, nyisd meg* (חֲפֹץ – qal imperat.) *a szemét, hadd lásson!* (וַיִּרְאֵה) *És az ÚR megnyitotta* (וַיִּפְתָּח) – qal imperf.) *a szolgának a szemét...* Az Újszövetségben viszont a passzív διηνοιχθησων igealakkkal fejezi ki a szemek megnyílását, amelyek nem tudtak maguktól megnyílni. Ez a szöveg még az arám Újszövetséghez képest is saját utat jár, mert ott az חֲפֹץ szót olvashatjuk.¹¹ Ez a nyelvtanok szerint ugyan passzív forma,¹² amely az arámban valójában reflexív jelentésű,¹³ akár csak a héber hitpa‘el, s mivel az arámnak nincs tulajdonképeni passivuma, ezzel a ragozással oldja meg a passivumot.¹⁴

A görögben a διηνοιχθησων passzív forma lezár minden más utat a megfogalmazás számára, hogy a szemek megnyílásának leírásával a külső erő hatása összpontosítson. Ha akarta volna a szerző, használhatott volna akár aktivumot is a passivum helyett, mint máshol: διηνοιζειν – aor. ind. act. (Lk 24,45). Ennél talán már csak az a szebb, hogy az újszövetségi héber fordítások véletlenül sem használnák פתח igét, mint az arám, hanem csak az ószövetségi פתח-ot.¹⁵ Ennek fontossága abban rejlik, hogy csak ez az ige vonatkozik speciálisan a szem és a fül megnyílására,¹⁶ vagyis az újszövetségi héber fordítások megpróbálnak hűek maradni a bibliai szöveghez, és nem követik sem az ószövetségi, sem pedig az újszövetségi arám fordítást. Viszont az Újszövetség héber fordításainak az a gyenge pontja a Lk 24,31 esetében, hogy mindegyik mediopasszív formát hoz, tehát nem összpontosít annyira a külső hatás fontosságára, mint ahogyan az újszövetségi passivum esetében történik:

– DHNT: ¹⁷	וַתִּפְתָּחְנָה	– nif'al imperf.;
– HNT: ¹⁸	נִפְתְּחוּ	– nif'al perf.;
– MHT: ¹⁹	נִפְתְּחוּ	– nif'al perf.

¹¹ *The New Covenant, Commonly Called the New Testament, Peshitta Aramaic Text with a Hebrew Translation.* Aramaic Scriptures Research Society in Israel. The Bible Society, Jerusalem 2005, 116.

¹² Ld. Dalman, G.: *Grammatik des jüdisch-palästinischen Aramäisch. Nach den Idiomen des palästinischen Talmud des Onkelostargum und Prophetentargum und der Jerusalemischen Targume.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1978, 250. és 403.

¹³ Stevenson, W. B.: *Grammar of Palestinian Jewish Aramaic.* Clarendon Press, Oxford 1956, 44.

¹⁴ Ld. Winer, G. B. – Fischer, B.: *Winer's Chaldäische Grammatik für Bibel und Targumim, vermehrt durch eine Anleitung zum Studium des Midrasch und Talmud.* Johannes Ambrosius Barth Verlag, Leipzig 1882, 81. és 82.

¹⁵ A Samaritánus Pentateuchos is ugyanazt a két igét használja, mint a Héber Biblia az adott helyeken: נִפְתְּחוּ – 1Móz 3,5; וַתִּפְתָּחְנָה – 1Móz 3,7. Gall, August von (hrsg.): *Der hebräische Pentateuch der Samaritaner. Erster Teil. Prolegomena und Genesis.* Töpelmann, Giessen 1914, 4.

¹⁶ Ld. Klein, E. D. – Rabin, Ch. – Sarel, B.: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English.* Carta Jerusalem, Jerusalem, Tel Aviv – The University of Haifa, [Haifa] 1987, 521.

¹⁷ *Delitzsch Hebrew New Testament.* Bible Works Version 10. 0. 8. 607. Luke 24:31.

¹⁸ *Hebrew New Testament 1886/1999/2013.* Salkinson-Ginsburg edition of 1886, revised 1999/2013 to conform to the Textus Receptus Greek NT. Copyright © 1999/2013 by The Society For Distributing Hebrew Scriptures. BibleWorks Version 10. 0. 8. 607. Luke 24:31.

Ezeket a formákat a Septuaginta nem óhajtja megkülönböztetni mediopassiv fordítással, és mindegyik igei formát, ahol az az adott ószövetségi helyen előfordul, szenvedő igealakokkal fordítja:

– 1Móz 3,7: **נִפְתָּחְנָהּ** – διηνοίχθησαν – aor. ind. pass.;

– 1Móz 3,5: **וַנִּפְתָּחֶיהָ** – διανοιχθήσονται – fut. pass.

Míg a nif'alok mediopassiv alakjai az alanyt is megtartják cselekvőnek, addig a passzív forma kizárja ezt, és a cselekvésben tárgynak tekinti az alanyt, akin végzik a cselekvést. Ezt az újszövetségi nyelvtani forma bizonyára teljes komolysággal állítja Istenről, hogy valójában ő nyitotta meg a tanítványok szemét, és úgy irányította az eseményeket, hogy azok hassanak a tanítványokra. Így a szemek megnyílása érdekében minden eszközzé lett az ő kezében. Ebben sajátos tehát az újszövetségi διηνοίχθησαν megfogalmazás, amely megőrzi az üzenetet a grammatikai formában, és ezzel egyúttal el is határolódik az arám formáktól, fordításoktól.

Összegzés

A Lk 24,31-ben fellelhető διηνοίχθησαν (aor. pass.) ószövetségi háttere a 2Kir 6,17, ahol a **פָּתַח** és **נִפְתָּחֵהּ** igék állnak. A Pesitta a **פָּתַח** helyett a **פָּתַח** igét találjuk (**פתח** és **ופתח**); a LXX fordítói pedig a διανοίγω igével adták vissza a szemek megnyílását: διάνοιξον (aor. act. imperat.) és διήνοιξεν (aor. act. ind.). Az arám Újszövetségben az **פתח** igealakot találjuk, az Újszövetség héber fordításaiban pedig a következőket olvashatjuk: **נִפְתָּחְנָהּ** – nif'al imperf. (DHNT), **נִפְתָּחוּ** – nif'al perf. (HNT), **נִפְתָּחוּ** – nif'al perf. (MHT).

Az újszövetségi διανοίγω ezen nyelvtani alakjai az ószövetségi **פָּתַח** ige fordításai, amelyek a LXX-ban is előfordulnak: **נִפְתָּחְנָהּ** – διηνοίχθησαν – aor. pass. (1Móz 3,7), s ez a forma megy át az Újszövetségbe is. Az 1Móz 3,5-ben olvasható **וַנִּפְתָּחֶיהָ** a διανοιχθήσονται (fut. pass.) fordításban kerül a LXX-ba. A Samaritánus Pentateuchos **וַנִּפְתָּחוּ** (1Móz 3,5) és **וַתִּפְתָּחֶיהָ** (1Móz 3,7) teljesen meggyezzenek a maszoréta szöveggel, és tulajdonképpen ószövetségi formák.

Az Újszövetség olyan szót használ a tanítványok szemének megnyílására, amelyet legelőször a LXX használt az első emberpár szemének bűnbeesésük utáni megnyílásának fordítására. A διηνοίχθησαν másik LXX-i előfordulása Náh 2,7. Itt JHVH teszi lehetővé az ítéletet Ninive felett a folyók kapuinak megnyílása által, és emiatt víz alá kerül a város.²⁰ Az Újszövetségben csak a Lk 24,31-ben fordul elő a διηνοίχθησαν ebben a formában. Ez a forma tehát az Ószövetség-

¹⁹ *Modern Hebrew New Testament*, copyrighted © 1995, revised © 2010 by The Bible Society in Israel, 17 Jaffa Road, P.O. Box 44, Jerusalem 91000, Israel. BibleWorks Version 10. 0. 8. 607. Luke 24:31.

²⁰ A folyót, amely kelet felől lépett be Ninivébe, zsilipekkel lehetett szabályozni, hogy a víz a városba, illetve a város körüli védőárokba folyék. Ha a vízhozam fölöslen megnőtt a tavaszi olvadás idején, és nem nyitották meg azt a zsilipet, amelyen keresztül a víz a város körüli árokba áramolhatott, a folyó elárasztotta a várost. Haupt, P.: The Book of Nahum. In: *Journal of Biblical Literature*, 26 (1907/1), (1–53) 6. és 7., valamint 44.

ben kétszer, az Újszövetségben pedig egyszer fordul elő, ahol az ószövetségi előfordulások alapján az is kifejezésre juttatja, hogy a bűnös ember számára Jézus felismerése az egyetlen lehetőség az ítélet elkerülésére.

2Tim 4,17

A 2Tim 4,17 görög szövege mellett a Zsolt 22,22 áll ószövetségi utalás-ként. Tanulságos levél ez az Újszövetségben. Ismerjük azokat a forrásokat, amelyek szerint a levél megszületését Pál apostol Néro császár uralkodása alatt bekövetkezett vértanúsága határozta meg.²¹ Félelmetes lehetett a halálra készülni Néro börtönében. Az apostol, mint aki megharcolta a *nemes harcot*, és pályafutásának céljába érkezett (4,7), a legfontosabbakra összpontosít.

Ha következetesek akarunk maradni a Biblia krisztocentrikus értelmezésének elvéhez, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy halála előtt a kereszten maga Jézus idézte a 22. zsoltárt.²² Vagyis a levél szerzője értette a zsoltárt, és nem véletlenül idézte, mivel úgy érezte, hogy elhagyatottsága és közeli halála összekapcsolódik azzal, amit Jézus is átélt.²³ A Zsolt 22,22 és a 2Tim 4,17 kapcsolata nyilvánvaló a LXX szövege alapján (21.):

- Zsolt 21,22: ὠσὸν με ἐκ στόματος λέοντος;
- 2Tim 4,17: ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος.

A 2Tim 4,17-ben a ῥύομαι ige áll a σῶζω helyett. Hogy miért? Valószínű, hogy a szerző első lépésben a folyamatot akarta megőrizni, amikor egyelőre csak a veszélyből való megszabadulásra összpontosít.²⁴ Dávid esetében is ez felel meg az összefüggésnek, amikor falánk, ordító oroszlánhoz hasonlítja ellenségeit, akiktől szabadulni szeretne, és róluk beszél a Zsolt 22,14-ben, hogy majd a 22. versben emelje fel szavát a remélt szabadulásért.²⁵ Itt a ὠσον aor. imperat. activuma tulajdonképpen genusként fejezi ki azt, hogy az alany maga végzi a cselekvést, vagyis maga Isten a szabadító. Tempusként a cselekvés az elbeszélés előtt történt (praet.), actióként beálló, mert az alany a cselekvésre készül, beleértve ebbe a kezdet mozzanatát is (instans), tehát aoristusként (praet. instans) a múltban elkezdődött cselekvésről beszél valaki, illetve szólít fel valakit (imperat.).²⁶ Ez így

²¹ Ld. Gorday, P. (ed.): *Colossians, 1–2 Thessalonians, 1–2 Timothy, Titus, Philemon*. Ancient Christian Commentary on Scripture NT 9. InterVarsity Press, Downers Grove, Ill. 2000, 278. Beale, G. K. – Carson, D. A. (eds.): *i. m.* 902.

²² Ld. Williams, D. – Ogilvie, L. J. (ed.): *Psalms 1–72*. The Preacher's Commentary Series, Volume 13. Thomas Nelson Inc., Nashville, Tennessee 1986, 180.

²³ Ld. Beale, G. K. – Carson, D. A. (eds.): *i. m.* 912.

²⁴ Ld. Danker, F. W. (ed.): *BDAG – A Greek–English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Third Edition revised and edited by Fredrick William Danker. Licensed by the University of Chicago Press, Chicago, Illinois © 1957, 1979, 2000. [...] Electronic text hypertexted and prepared by OakTree Software, Inc. Version 2. 5. 907.

²⁵ Ld. *Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on the Book of Psalms. Chapter 1–41*. Translated by H. Norman Strickman. Academic Studies Press, Boston 2009, 173.

²⁶ Ld. Moulton, H. K.: *i. m.* 396. Varga Zsigmond J.: *i. m.* 33–37.

logikus Dáviddal kapcsolatban, aki szabadulása történetét beszéli el. A folyamat azért érdekes, mert a zsoltár a szabadulás bekövetkezésének csak egyik állomását írja le a felszólítással, amelyben éppen az a tragédia, hogy eddigi erőforrása most mintha kiapadni látszana; hogy Isten, aki eddig mellette volt, most, amikor ellenség szorongatja őt, nem nyújt segítséget neki,²⁷ noha csak az ő személye szavatolja a szabadítást.²⁸

A *ῥύομαι* ige ott van zsoltárban is, mint amely konkretizálja a közvetlen veszélyből való szabadítást: *ῥύσαι ἀπὸ ῥομφαίας τὴν ψυχὴν μου – Szabadítsd meg lelkemet a kardtól* (Zsolt 21,21). Ezek szerint a levél szerzője tudatosan választhatta a *ῥύομαι* igét a 2Tim 4,17-ben, ugyanis a következő versben ő is használja a *σῶζω* igét,²⁹ ráadásul a *ῥύομαι* igével együtt, amikor a tágabb értelmű, és nem a konkrét helyzetből való szabadításra gondol, beleértve ebbe az örök élet összefüggéseit is: *ῥύσεται με ὁ κύριος ἀπὸ παντὸς ἔργου ποιηροῦ καὶ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν – Meg is szabadít [ῥύσεται] engem az Úr minden gonosztól, és bevisz az ő mennyei országába.* (2Tim 4,18)

Amikor tehát a levél szerzője a Zsolt 22,22-t idézi a 2Tim 4,17-ben, okkal választja meg a fogalmakat, és pedig annak megfelelően, hogy éppen hol tart a szabadítás folyamatának leírásában. Ha viszont a 2Tim 4,17 és a Zsolt 22,22 kapcsolatát tisztázzuk, akkor a LXX fordításában a *σῶσον* igenek is üzenete van, amit a szerző nem alkalmaz a 2Tim 4,17-ben. Egyértelmű, hogy miért: míg a LXX mindössze hatszor fordítja a *ῥύομαι*-jal a *עֲשֵׂה* igét, addig a *σῶζω*-val 146-szor.³⁰ Nyilván a *σῶζω* lesz az a messiási tartalmú kifejezés, amely magában foglalja a tágabb értelmű, örök haláltól való szabadulás fogalmát.

Tehát a *σῶσον με* a *הוֹשִׁיעַנִי* hif'iljének aktivitását őrizheti,³¹ és ez azt nyomatékosítja, hogy JHVH-nak kell elvégeznie azt a szabadítást, amely a zsoltárosnak olyan fontos, amikor ellenségeivel küzd, és elhagyatottnak érzi magát. Neki ugyanis már ezen a ponton többre van szükséges mint ami az egyszerű veszélyből való szabadulás, mert azt érzi, hogy nemcsak hite van veszélyben, hanem Isten hatalma és szeretete is. Azonban a levél szerzője még nem tart itt a folyamat leírásában. Ezért használja a *ῥύομαι* igét, ugyanis számára egyelőre elegendő az, ha él. Azért is, mert például küldetése van. Még nem halhat meg, meg kell szabadulnia fizikailag mindazoktól, akik életére törnek, és ennek a szabadulásnak örömteli kifejezésére használja a *ῥύομαι* ige aor. passivumát (*ἔρρυσθη*). A passzívum kiválóan szemlélteti a lényegét: nem maga szabadult meg, mivel gyengesége miatt csak tárgya lehetett annak a szabadításnak, amelynek alanya maga Isten. Pál aktuális értelemben vett szabadulása volt a kulcsa annak, hogy általa

²⁷ Ld. Rabbi Abraham Ibn Ezra's *Commentary on the Book of Psalms*, 165.

²⁸ Vö. Brown, William P.: *Psalms. Interpreting Biblical Texts Series*. Abingdon Press, Nashville 2010, 104.

²⁹ Ld. Danker, F. W. (ed.): *i. m.* 982.

³⁰ *BibleWorks Version 10.0.8.607*. Resources Parallel Hebrew-LXX *עֲשֵׂה*.

³¹ Kustár Péter: *Az Ószövetség megértése*. Debreceni Református Theológiai Akadémia, Debrecen 1988, 35.

az evangélium hirdettessék, és azt el is végeztessék: ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῆ (2Tim 4,17).

A passivumnak tehát fontos szerepe van a történéis leírásában. Mert az igei formában az apostol hirdeti a maga gyengeségét az Úrral szemben, akitől megbízatást kapott. A folyamat tehát nem róla szól, hanem az evangélium hirdetéséről. Ebben van szerepe fizikai szabadulásának (ῥύσεταιί – 2Tim 4,18), amely reménységet jelent Krisztus mennyei királyságának érvényre jutására nézve is az apostol életében: σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. (2Tim 4,18). Vagyis a levél szerzője ismerte a fogalmakat, és ezt, ha kell, bizonyítja is, akár egy versen belül is. Ezért amikor egymás mellé állítja a két igét, egymástól megkülönböztetett értelemben használja őket, vagyis nem téveszti szem elől a ῥύουαι és a σώζω ige jelentésbeli különbözőségét (2Tim 4,18).

A görög Biblia szerkesztői a Theodotion fordítása szerinti Dán 6,21-et is látják az összefüggésben. Ez szemmel láthatóan csupán az ἐκ στόματος λέοντος (2Tim 4,17) megfogalmazást érinti, amelyet Theodotionnál ekképpen olvashatjuk: ἐκ στόματος τῶν λεόντων, szemben a LXX szövegével, ahol ez áll: ἀπὸ τῶν λεόντων. Az ἐκ στόματος λέοντος (2Tim 4,17) és a theodotioni (ἐκ στόματος τῶν λεόντων (Dán 6,21) szövegrészlet bizonyára a grammatikai formák hasonlósága miatt áll közelebb egymáshoz a halálos helyzet ábrázolásaként,³² de az Úr szabadításával együtt Dániel és Pál hitvallásos magatartása és annak következménye is megjelenik tartalmilag a megfogalmazásban. Ez lehet a kapcsolódási pont a 2Tim szövege és a Makkabeusok első könyve között is. Mattatiás Isten törvényének megtartására biztatta fiait a pogányság veszélyével szemben, és ezért sorolja fel számukra az ősök, köztük Dániel példáját, akit Isten megszabadított az oroszlánoktól: ἐρρύσθη ἐκ στόματος λεόντων (1Makk 2,60). Isten rajtuk keresztül is megmutatta hatalmát, de ez az ő emberi helytállásukhoz kapcsolódott. Az 1Makk 2,60 ezért van összefüggésben 2Tim 4,17-tel.³³ Az 1Makk 2,60 szerint Mattatiás kiemeli Dániel ártatlanságát, illetve egyszerűségét,³⁴ Károlyi Gáspár fordítása pedig elmegy egészen a „tökéletesség” fogalmáig a magatartás minőségét illetően.³⁵

³² Ld. Beale, G. K. – Carson, D. A. (eds.): *i. m.* 912.

³³ Aland, Aland, Karavidopoulos, Martini, Metzger, Strutwolf: *Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece*, 650;

³⁴ *The Old Testament in Greek According to the Septuagint* (LXXS-T). Edited by Henry Barclay Swete, D. D. University Press, Cambridge 1909. Morphological tagging by Rex A. Koivisto Multnomah University, Portland, Oregon USA Copyright © 2013 OakTree Software, Inc. All rights reserved. Version 4. 8. Verse 26304 of 29005. “Daniel, by his simplicity, was rescued from the mouth of lions.” Ld. Pietersma, A. – Wright, B. G.: *A New English Translation of the Septuagint*. Oxford University Press, Oxford 2007, 482. „Dánielt ártatlansága megmentette az oroszlán torkából.” *Szent István Társulati Biblia* – <http://szentiras.hu/SZIT/1Mak2>.

³⁵ „...az ő tökéletességeért”. *Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentumanac prophétác és apostoloc által meg iratott szent könyvei*. [Az eredeti hasonmása.] Mantskovits Bálint, ny., Vizsoly, 1590, 2. kötet. Magyar Helikon, Budapest 1981, 222. Valójában a ἐπιλότης nem más, mint „erkölcsi tisztesség, kétszínűség nélküli egyenesség”. Muraoka, T.: *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Peeters, Louvain–Paris–Walpole, Ma 2009, 69.

Ha a görög Biblia további szövegutalásaira figyelünk, akkor világossá válik, hogy az apostol mire gondolt az őt érintő veszéllyel és szabadulással kapcsolatban; s amikor a 3,11-ben antiókhiai, ikóniumi és lisztrai üldöztetéseit, szenvedéseit ecseteli, ténszerűen utal arra, hogy az ÚR mindegyikből megszabadította őt: ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ κύριος. Jézus klasszikus imádsága, amely paradigmája annak, hogy Isten megszabadít a gonosztól (Mt 6,13), ugyancsak ide tartozik, amint azt a görög szöveg margójának utalása is mutatja. Jézus nyilván arra a szabadításra utal, amely adott helyzetben nem engedi érvényre jutni a gonosz aktuális hatalmát, mert Isten uralmának mindenképpen határt kell szabnia annak.³⁶

Ha a 2Tim 4,17-hez tartozó ószövetségi utalásokat most már nem az oroszlán szájára (ἐκ στόματος λεόντων – 1Makk 2,60; ἐκ στόματος τῶν λεόντων – Theodotion–Dán 6,21; ἐκ στόματος λέοντος – Zsolt 21,22), hanem a szabadítás igéjére vonatkozóan összegezzük, akkor azt kell megállapítanunk, hogy míg a Theodotion–Dán 6,21-ben az ἐξαιρέω mediális alakja áll (ἐξελεσθαι), a Zsolt 22,22/LXX 21,22-ben pedig a σώζω aktívuma (σωσόν), addig a 2Tim 4,17-ben nem a ρύομαι mediumát (ἐρρύσατο – 2Tim 3,11), hanem annak passzívumát olvassuk (ἐρρύσθη).

Ez az egyedi megoldás az atyák ősi tapasztalatát hirdeti az ÚR szabadítására vonatkozóan, amely egyedül csak az ő hatalmának köszönhető, és semmi másnak. Pál számára sorsa konkrét módon csak azt pecsételte meg, amit Isten már megmutatott népe számára a történelem folyamán. Ezért olyan fontos az az összefüggés, amelyet a görög Biblia elsőként nevez meg a 2Tim 4,17 és az 1Makk 2,60 között. A ρύομαι passivuma (ἐρρύσθη) azért olyan fontos az 1Makk 2,60-ban, mert Isten hatalmát hangsúlyozza olyan helyzetben, amikor az emberi erő jelentéktelen.

A 2Tim 4,17 mellett megjelölt összefüggések érthetővé teszik az átmenetet a 18. versre. A Mt 6,13 szerint ugyanis Jézus gondolkodásmódja arra jogosítja fel az embert, hogy reménykedjék Isten gonoszt legyőző hatalmáról, és hogy ne egyedül erőlködjék, hanem Istenre bízva a szabadítást, akinek cselekvése tárgyaként éli majd meg azt (ρύσαι – medium; Mt 6,13; ρύσεταιί – medium; 2Tim 4,18). Ugyanakkor amikor ő cselekszik, az események rá mutatnak, minden rá vall, arra, ahogyan ő cselekszik, s aki ígérete szerint Szabadítónak bizonyul. A múlt tapasztalata így alapozza meg a jövő reménységét a szabadítás történetében. Ezért fontos itt, a 18. vers mellé jegyzett összefüggés, a 2Kor 1,10. A 2Kor 1,10-ben háromszor is előforduló ρύομαι ige mediális alakjai (ὅς ἐκ τηλι-

³⁶ “and do not allow us to be tempted [with evil], but deliver us from [Satan, the source of] evil [...] from evil’ (neuter), or ‘from the evil one’ (masculine) [...] not merely to be delivered from evil, either the moral or physical sense, but to be delivered from the devil who is the author of the temptations [...]. Christ did come that he might deliver us out of the kingdom of the evil one, and into his own kingdom. The prayer seems to be not so much to deliver us from being tempted, as to deliver us from the power and dominion of the tempter [...]. ‘Deliver’ ρύσαι means to rescue, or deliver, Christ came not to deliver us from temptation (1 Cor 10:13), but from the power of Satan.” Lanier, D. E.: *The Lord’s Prayer: Matt 6:9–13 – a Thematic and Semantic-structural Analysis*. In: *Criswell Theological Review*, 6. (1992/1), (57–72) 71–72.

κούτου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς καὶ ῥύσεται, εἰς ὃν ἠλπικαμεν [ὅτι] καὶ ἔτι ῥύσεται), akárcsak a Mt 6,13-ban olvasható ῥύσαι, ezt az összefüggést szemlélteti a múlt és jövő nagy ívére nézve, mégpedig abban a beszámolóban, amelyben Pál apostol az Ázsiában átélt nyomorúságairól ír. E beszámoló szerint arra a pontra jutott munkatársával, hogy életben maradásuk esélyeit is kétségesnek látták, sőt kétszerek voltak a halálra is, és a történetek értelmét a következőképpen foglalja össze: *minden azért történik, hogy ne önmagunkban bizakodjunk, hanem az Istenben, aki feltámasztja a halottakat* (2Kor 1,9). Ennek tanulságát így fogalmazza meg: *aki ilyen halálal veszedelemből megszabadított [ἐρρύσατο] minket, [...] meg is fog szabadítani [ῥύσεται]. Benne reménykedünk, hogy ezután is megszabadít [ῥύσεται]* (2Kor 1,10). Isten a szabadítás alanyaként oly módon érdekelt ezekben az igei formákban, hogy hatalma és szeretete az események tárgyaként³⁷ lesz nyilvánvalóvá az ő ígéreteinek beteljesedésével együtt.

Ebbe az irányba mutat a 2Tim 4,18 utolsó szövegösszefüggése is, hiszen a Róm 16,27 szövege szemmel láthatóan érintkezik a 2Tim 4,18-cal:

– 2Tim 4,18: ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν.

– Róm 16,27: ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

Pál a 2Tim 4,18-ban megfogalmazott történelmi tapasztalattal megalapozott, szabadításra vonatkozó reménysége (ῥύσεται) az Úrra irányul (ὁ κύριος) a versben. Benne reménykedve jut el oda, hogy valóságként számol az ő mennyei országával, azzal a szabadítással, amely Isten országának kapuit nyitja meg számára:³⁸ σώσει εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπουράνιον. A Róm 16,27 is ebben az összefüggésben beszél Isten szabadító szándékáról, s így az egész levél üzenetének összefoglalásaként magasztalja őt ezért a szabadításért, és hitet tesz amellett, hogy minden Istennel kezdődik, és vele végződik, és hogy az ő hatalma mindenre elegendő azok számára, akik benne bíznak.³⁹ Pál apostol így erősíti meg az Ószövetség bizonyágtételét az ÚR királyi hatalmára vonatkozóan, amely átfogja a népeket: ὅτι τοῦ κυρίου ἡ βασιλεία (Zsolt 22,29/LXX 21,29).

A szabadítás igényének hangot adó Zsolt 22,22 (σῶσόν με ἐκ στόματος λέοντος) nem véletlenül tartozik az összefüggésbe a görög Biblia szerint, hiszen a zsoltárost csak az jogosítja fel reménységre, hogy tud Isten királyi hatalmáról. Innen érthető, hogy Jézus miért idézi a 22. zsoltárt a kereszten. Azért, mert az Isten mindenek felett való ÚR volta mellett tesz hitet. A levél szerzője is ebben a gondolatkörben maradva beszél a múlt és jövő nagy összefüggéseiről, az ÚR-ról (κύριος – 2Tim 4,17 és 2Tim 4,18), akinek köszönhető mindaz, amit addig átélt szabadításából, és akire építheti a jövőt. A görög Biblia is ezért tartja fontosnak itt Jézus paradigmátikus imádságának említését, s egészen nyilvánvaló annak ószövetségi tartalma. Halála előtti hálaadó imádságában Dávid is Úrként

³⁷ Varga Zsigmond J.: *i. m.* 33.

³⁸ Ld. Beale, G. K. – Carson, D. A. (eds.): *i. m.* 912.

³⁹ Ld. Dunn, J. D. G.: *Romans 9–16*. Word Biblical Commentary, Vol. 38B. Word Books Publisher, Dallas, Texas 2002, 916.

úgy magasztalja Istent, mint aki ÚR (κύριος), s imádságának lényege tulajdonképpen az ő hatalmának, dicsőségének körülírása.⁴⁰

Tehát a 2Tim 4,17–18 szövegösszefüggéseivel együtt valóban az egész páli életmű, de a teljes Írás összefoglalása is.

Felhasznált irodalom

- Beale, G. K. – Carson, D. A. (eds.): *Commentary on the New Testament use of the Old Testament*. Baker Academic, Grand Rapids, MI – Apollos, Nottingham 2007.
- BibleWorks Version 10. 0. 8. 607*. Resources Parallel Hebrew-LXX [vy.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Editio funditus renovata adjuvantibus H. Bardtke et al., co-operantibus H. P. Rüger et J. Ziegler, ediderunt K. Elliger et W. Rudolph; textum Masoreticum curavit H. P. Rüger; Masoram elaboravit G. E. Weil; ed. quinta emendata opera. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1997.
- Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése*. Magyar nyelvre fordította és revidálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest 2014.
- Brown, William P.: *Psalms. Interpreting Biblical Texts Series*. Abingdon Press, Nashville 2010.
- Dalman, G.: *Grammatik des jüdisch-palästinischen Aramäisch. Nach den Idiomen des palästinischen Talmud des Onkelostargum und Prophetentargum und der Jerusalemischen Targume*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1978.
- Danker, F. W. (ed.): *BDAG – A Greek–English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Third Edition revised and edited by Fredrick William Danker. Licensed by the University of Chicago Press, Chicago, Illinois © 1957, 1979, 2000. [...] Electronic text hypertexted and prepared by OakTree Software, Inc. Version 2. 5. 907.
- Delitzsch Hebrew New Testament*. Bible Works Version 10. 0. 8. 607. Luke 24:31.
- Dunn, J. D. G.: *Romans 9–16*. Word Biblical Commentary, Vol. 38B. Word Books Publisher, Dallas, Texas 2002.
- Gall, August von (hrsg.): *Der hebräische Pentateuch der Samaritaner. Erster Teil. Prolegomena und Genesis*. Töpelmann, Giessen 1914, 4.
- Gorday, P. (ed.): *Colossians, 1–2 Thessalonians, 1–2 Timothy, Titus, Philemon*. Ancient Christian Commentary on Scripture NT 9. InterVarsity Press, Downers Grove, Ill. 2000.
- Haupt, P.: The Book of Nahum. In: *Journal of Biblical Literature*, 26 (1907/1), (1–53) 6. és 7., valamint 44.
- Hanhart, R. (ed.): *LXX Rahlfs Tagged Greek Septuagint (LXX 1) Kraft/Taylor/ Wheeler Septuagint Morphology Database v. 4.7a* Copyright © 2012, Bernard A. Taylor and Dale M. Wheeler. All rights reserved. Septuaginta, edited by Alfred Rahlfs Editio altera by Robert Hanhart ©2006 Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart. See the file “LXX-Read me first” for more details. Version 5.4 Verse 9537 of 28971.
- Hebrew New Testament 1886/1999/2013*. Salkinson-Ginsburg edition of 1886, revised 1999/2013 to conform to the Textus Receptus Greek NT. Copyright © 1999/

⁴⁰ Vö. (κύριε – 1Krón 29,11.12.13) „[...] an ascription, usually in a threefold form, was composed (perhaps on the basis of 1 Chr 29.11–13).” Metzger, B. M.: *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. United Bible Societies, [New York, N.Y.] 1985, 17.

- 2013 by The Society For Distributing Hebrew Scriptures. BibleWorks Version 10. 0. 8. 607. Luke 24:31.
- Klein, E. D. – Rabin, Ch. – Sarel, B.: *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Carta Jerusalem, Jerusalem, Tel Aviv – The University of Haifa, [Haifa] 1987.
- Kustár Péter: *Az Ószövegetés megértése*. Debreceni Református Theológiai Akadémia, Debrecen 1988.
- Lanier, D. E.: The Lord's Prayer: Matt 6:9–13 – a Thematic and Semantic-structural Analysis. In: *Criswell Theological Review*, 6 (1992/1), 57–72.
- Macholz, Ch.: Das „Passivum divinum“, seine Anfänge im Alten Testament und der „Hofstil“. In: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 81. (1990/3–4), 247–253.
- Metzger, B. M.: *A Textual Commentary on the Greek New Testament*. United Bible Societies, [New York, N.Y.] 1985.
- Mitchell, T. (ed.) Bauscher, G. D. (transl.): *The Aramaic English Interlinear Peshitta Holy Bible*. T. Lulu Publishing, New South Wales 2017.
- Modern Hebrew New Testament*, copyrighted © 1995, revised © 2010 by The Bible Society in Israel, 17 Jaffa Road, P.O. Box 44, Jerusalem 91000, Israel. BibleWorks Version 10. 0. 8. 607. Luke 24:31.
- Moulton, H. K.: *The Analytical Greek Lexicon Revised*. Zondervan, Grand Rapids, Mich. 1981.
- Muraoka, T.: *A Greek-English lexicon of the Septuagint*. Peeters, Louvain–Paris–Walpole, Ma 2009.
- Novum Testamentum Graece*. 28. revidierte Auflage. Begründet von Eberhard und Erwin Nestle. Herausgegeben von Barbara und Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger. Institut für Neutestamentliche Textforschung, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2012.
- Pascut, B.: The So-called Passivum Divinum in Mark's Gospel. In: *Novum Testamentum*, 54. (2012/4), 313–333.
- Pietersma, A. – Wright, B. G.: *A New English Translation of the Septuagint*. Oxford University Press, Oxford 2007.
- Rabbi Abraham Ibn Ezra's Commentary on the Book of Psalms. Chapter 1–41*. Translated by H. Norman Strickman. Academic Studies Press, Boston 2009.
- Szent Biblia, azaz Istennek Ó és Új Testamentumanac prophétác és apostoloc által meg íratott szent könyvei*. [Az eredeti hasonmása.] Mantskovits Bálint, ny., Vizsoly, 1590, 2. kötet. Magyar Helikon, Budapest 1981.
- Szent István Társulati Biblia* – <http://szentiras.hu/SZIT/1Mak2>.
- Septuaginta*. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes. Volumen 1: Leges et historiae. Volumen 2: Libri poetici et prophetici. Ed. A. Rahlfs. Württembergische Bibelanstalt, Stuttgart 1971.
- Stevenson, W. B.: *Grammar of Palestinian Jewish Aramaic*. Clarendon Press, Oxford 1956.
- The New Covenant, Commonly Called the New Testament, Peshitta Aramaic Text with a Hebrew Translation*. Aramaic Scriptures Research Society in Israel. The Bible Society, Jerusalem 2005.
- The Old Testament in Greek According to the Septuagint (LXXS-T)*. Edited by Henry Barclay Swete, D. D. University Press, Cambridge 1909. Morphological tagging by Rex A.

- Koivisto Multnomah University, Portland, Oregon USA Copyright © 2013 Oak-Tree Software, Inc. All rights reserved. Version 4. 8. Verse 26304 of 29005.
- Varga Zsigmond J.: *Bibliai görög olvasó- és gyakorlókönyv*. Átdolgozta és szerkesztette: Győri István – Jaap Doedens közreműködésével. Hernád Kiadó, Sárospatak 2015.
- Williams, D. – Ogilvie, L. J. (ed.): *Psalms 1–72*. The Preacher's Commentary Series, Volume 13. Thomas Nelson Inc., Nashville, Tennessee 1986.
- Winer, G. B. – Fischer, B.: *Winer's Chaldäische Grammatik für Bibel und Targumim, vermehrt durch eine Anleitung zum Studium des Midrasch und Talmud*. Johannes Ambrosius Barth Verlag, Leipzig 1882.

* * *

Luke 24:31 relies on 2 Kgs 6:17. The terminology used in the Syriac *Peshitta* Old Testament translation and the Greek Septuagint can be recognised behind the Syriac *Peshitta* and Hebrew New Testament translations. The morphological forms are passed on to the New Testament via the mediation of the Septuagint, although the verbal forms also expose the knowledge of the Samaritan Pentateuch. The intertextual relations of 2 Tim 4:17–18 suggest that this text is a summary of the entire Pauline corpus and, in a certain sense, the entire Scripture as well.

Keywords: Lk 24:31, 2Tim 4:17–18, New Testament.